

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Кафедра психології

На правах рукопису

ІВАНОВ ДМИТРО ВАДИМОВИЧ

**СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ ВОЛЬОВОЇ РЕГУЛЯЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Спеціальність: 053 «Психологія»
(код) (назва спеціальності)

Освітня програма Психологія
(назва)

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник:
**САМОЙЛОВ Олександр
Єжиєвич,**
доктор психологічних наук,
професор

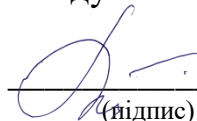

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол засідання кафедри

№ 8 від 27.12.22

Завідувач кафедри

Людмила ПРИСНЯКОВА
(Ім'я, ПРИЗВИЩЕ)

Дніпро, 2023

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Кафедра психології
Освітній ступінь магістр
Спеціальність 053 «Психологія»
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри психології

 Людмила ПРИСНЯКОВА

«10» лютого 2023 року

**ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
ІВАНОВА ДМИТРА ВАДИМОВИЧА**

1. Тема роботи: «Специфіка розвитку вольової регуляції здобувачів вищої освіти»
2. Науковий керівник роботи: доктор психологічних наук, професор Самойлов Олександр Єжиєвич.
Затверджені наказом вищого навчального закладу від «29» жовтня 2022 року № 4
3. Строк подання роботи на кафедру: 14.02.2023р.
4. Мета кваліфікаційної роботи: вивчення закономірностей зміни вольового регулювання у здобувачів вищої освіти.
5. Завдання кваліфікаційної роботи
 - дослідити концептуальні підходи до волі та вольових якостей особистості у психології;
 - проаналізувати характеристики вольового регулювання у студентському віці;
 - надати загальна характеристику дослідження структурних взаємозв'язків вольового регулювання здобувачів вищої освіти;
 - описати програму підвищення вольової саморегуляції серед здобувачів вищої освіти;
 - розкрити динаміку стану вольового регулювання у здобувачів вищої освіти з різними індивідуальними особливостями.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

№ з\п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1.	Вступ	Жовтень 2022 р.	виконано
2.	I Розділ	Листопад 2022 р.	виконано
3.	II Розділ	Грудень 2022 р.	виконано
4.	III Розділ	Січень 2023 р.	виконано
5.	Робота в цілому	Лютий 2023р.	виконано

Науковий керівник _____ _____ Олександр САМОЙЛОВ

Здобувач вищої освіти _____ Дмитро ІВАНОВ

Дата видачі завдання 29.09.2022 р.

АНОТАЦІЯ

Іванов Д.В. Специфіка розвитку вольової регуляції здобувачів вищої освіти / Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 053 Психологія (освітньо-професійна програма «Психологія»). ВНПЗ ДГУ, Дніпро, 2023.

Зміст анотації

В умовах українсько-російській війни важливим компонентом перемоги для українців є воля. Не менш важливою є вольова саморегуляція саме в контексті освітнянського процесу для здобувачів вищої освіти. Поняття волі має довгу, багатовікову історію. Зародившись у філософії в античні часи, воно згодом перейшло й до інших сфер людського знання: юриспруденції, медицини, психології. У психології це поняття також пройшло свій шлях: від актуального до майже повністю забутого. До ХХ століття воно було одним із ключових конструктів у класичних теоріях: наприклад, у В. Вундта, У. Джеймса, Т. Рібо. Однак у 30-х роках минулого століття поняття волі поступово йде на периферію науки, поступаючись місцем таким поняттям, як мотивація, соціальна установка (аттітюд), цінність та інших понять психології. Практично повна відсутність досліджень з тематики «волі» тривало понад півстоліття, хоча факт саморегуляції людиною своєї поведінки змушував психологів повертатися до проблеми волі, часто використовуючи іншу термінологію.

Нездатність традиційних когнітивних моделей і підходів до розуміння мотивації пояснити складні феномени цілеспрямованої поведінки людини змусила ряд дослідників знову звернутися до поняття волі та споріднених до нього конструктів саморегуляції та самоконтролю (Х. Хекхаузен, Дж. Кухл, Р. Багоцці, Р. Баумвестер, М. Баумвестер та ін.).

Вік здобувачів вищої освіти знаходиться на стику двох вікових періодів: періоду пізньої юності та періоду ранньої зрілості (Е. Еріксон, Г.

Крайг). У період пізньої юності (молодші курси) відбувається активне освоєння нової за формою та змістом навчальної діяльності. Хоча сама навчальна діяльність не є новою для здобувачів вищої освіти, навчання у закладі вищої освіти має низку відмінностей від навчання у школі. По-перше, це відмінність у ступені контролю: здобувачів вищої освіти отримують велику автономію, зростає ступінь самостійності та особистої відповідальності. По-друге, на відміну від школярів, навчання для яких обов'язково, здобувачів вищої освіти, як правило, самі обирають місце та спеціальність для навчання. Це зовсім інша мотивація навчальної діяльності. По-третє, після вступу до закладі вищої освіти відбувається перебудова системи соціальних відносин особистості з оточуючими людьми. Це визначає актуальність дослідження змін вольової регуляції, що відбуваються у процесі навчання у закладі вищої освіти.

Список публікацій здобувача:

1. Іванов Д.В. ВОЛЬОВІ СТРАТЕГІЇ У ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ. Актуальні проблеми юриспруденції та психології: матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 30 листоп. 2022 р.). Дніпро : ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2022. 146 с.

2. Іванов Д.В. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВОЛЬОВОЇ РЕГУЛЯЦІЇ СТУДЕНТІВ. Соціально-психологічні та правові аспекти протидії насиллю в освітніх закладах: матер. III Всеукр. форуму (Дніпро, 10 лют. 2022 р.). Дніпро : ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет». 191 с.

ABSTRACT

Ivanov D.V. The specifics of the development of volitional regulation of students of higher education / Qualification work for obtaining a master's degree in the specialty 053 Psychology (educational and professional program "Psychology". VNPZ DSU, Dnipro, 2023.

Abstract content

In the conditions of the Ukrainian-Russian war, an important component of victory for Ukrainians is the will. Volitional self-regulation is no less important in the context of the educational process for students of higher education. The concept of free will has a long, centuries-old history. Originating in philosophy in ancient times, it later spread to other areas of human knowledge: jurisprudence, medicine, psychology. In psychology, this concept has also passed its way: from relevant to almost completely forgotten. Until the 20th century, it was one of the key constructs in classical theories: for example, in V. Wundt, W. James, T. Ribault. However, in the 30s of the last century, the concept of will gradually moved to the periphery of science, giving way to such concepts as motivation, social attitude (attitude), value, and other concepts of psychology. The almost complete absence of research on the subject of "will" lasted for more than half a century, although the fact of a person's self-regulation of his behavior forced psychologists to return to the problem of will, often using a different terminology.

The inability of traditional cognitive models and approaches to understanding motivation to explain the complex phenomena of purposeful human behavior forced a number of researchers to once again turn to the concept of will and related constructs of self-regulation and self-control (H. Heckhausen, J. Kuhl, R. Bagozzi, R. Baumveter, M. Baumwester, etc.).

The age of students of higher education is at the junction of two age periods: the period of late youth and the period of early maturity (E. Erikson, G. Kraig). In the

period of late youth (junior years), there is an active development of new educational activities in terms of form and content. Although the learning activity itself is not new for higher education students, studying at a higher education institution has a number of differences from studying at school. First, there is a difference in the degree of control: students of higher education receive greater autonomy, the degree of independence and personal responsibility increases. Secondly, in contrast to schoolchildren, for whom education is mandatory, higher education seekers, as a rule, choose the place and specialty for education themselves. This is a completely different motivation for educational activity. Thirdly, after entering a higher education institution, the system of social relations of the individual with the surrounding people is being restructured. This determines the relevance of the study of changes in volitional regulation that occur in the process of learning at a higher education institution.

List of publications of the acquirer:

1. Іванов Д.В. ВОЛЬОВІ СТРАТЕГІЇ У ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ. Актуальні проблеми юриспруденції та психології: матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 30 листоп. 2022 р.). Дніпро : ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2022. 146 с.

2. Іванов Д.В. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВОЛЬОВОЇ РЕГУЛЯЦІЇ СТУДЕНТІВ. Соціально-психологічні та правові аспекти протидії насиллю в освітніх закладах: матер. III Всеукр. форуму (Дніпро, 10 лют. 2022 р.). Дніпро : ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет». 191 с.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	11
РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВОЛІ ТА ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТЕЙ.....	15
1.1. Концептуальний підходу до волі та вольових якостей особистості у психології.....	15
1.2. Характеристики вольового регулювання у студентському віці.....	30
Висновки до розділу 1.....	41
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ АНАЛІЗ ВОЛЬОВОЇ РЕГУЛЯЦІЇ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	43
2.1. Загальна інформація про дослідження структурних взаємозв'язків вольового регулювання здобувачів вищої освіти.....	43
2.2. Аналіз структурних взаємозв'язків вольового регулювання здобувачів вищої освіти.....	47
2.3. Програма підвищення вольової саморегуляції серед здобувачів вищої освіти.....	57
Висновки до розділу 2.....	64
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗМІН ВОЛЬОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	66
3.1. Загальна інформація про дослідження динаміки стану вольового регулювання у здобувачів вищої освіти з різними індивідуальними особливостями.....	66
3.2. Динаміка стану вольового регулювання у здобувачів вищої освіти з різними індивідуальними особливостями.....	66
Висновки до розділу 3.....	106
ВИСНОВКИ.....	108
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ.....	112

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах українсько-російській війни важливим компонентом перемоги для українців є воля. Не менш важливою є волева саморегуляція саме в контексті освітянського процесу для здобувачів вищої освіти. Поняття волі має довгу, багатовікову історію. Зародившись у філософії в античні часи, воно згодом перейшло й до інших сфер людського знання: юриспруденції, медицини, психології. У психології це поняття також пройшло свій шлях: від актуального до майже повністю забутого. До ХХ століття воно було одним із ключових конструктів у класичних теоріях: наприклад, у В. Вундта, У. Джеймса, Т. Рібо. Однак у 30-х роках минулого століття поняття волі поступово йде на периферію науки, поступаючись місцем таким поняттям, як мотивація, соціальна установка (аттїтюд), цінність та інших понять психології. Практично повна відсутність досліджень з тематики «волі» тривало понад півстоліття, хоча факт саморегуляції людиною своєї поведінки змушував психологів повертатися до проблеми волі, часто використовуючи іншу термінологію.

Нездатність традиційних когнітивних моделей і підходів до розуміння мотивації пояснити складні феномени цілеспрямованої поведінки людини змусила ряд дослідників знову звернутися до поняття волі та споріднених до нього конструктів саморегуляції та самоконтролю (Х. Хекхаузен, Дж. Кухл, Р. Багоцці, Р. Баумвестер, М. Баумвестер та ін.). У останні роки кількість публікацій, присвячених цій тематиці зростає, виникають тренінгові програми (К. Макгонігал).

Існує і інше розуміння поняття «волі», яке було представлено у працях М.Я. Басова, Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейна, О.М. Леонтьєва, Л.І. Божович, В.І. Селіванова, В.К. Каліна, Є.П. Ільїна, В.А. Іваннікова та інших психологів. Розуміння волі як вищої психічної функції, що дозволяє людині опановувати власну поведінку та психічні процесами.

Окремою дослідницькою проблемою є вивчення онтогенетичного розвитку волі та вольових якостей особистості. Більшість досліджень, присвячених даній проблематики, обмежувалося вивченням дитячого віку (Л.І. Божович, В.К. Котирло, Е.О. Смирнова та ін.). Разом з цим є всі підстави вважати, що розвиток волі не обмежується дитячим віком, а продовжується і в старшому віці, у тому числі в віці здобувачів вищої освіти, в процесі навчання у закладах вищої освіти.

Вік здобувачів вищої освіти знаходиться на стику двох вікових періодів: періоду пізньої юності та періоду ранньої зрілості (Е. Еріксон, Г. Крайг). У період пізньої юності (молодші курси) відбувається активне освоєння нової за формою та змістом навчальної діяльності. Хоча сама навчальна діяльність не є новою для здобувачів вищої освіти, навчання у закладі вищої освіти має низку відмінностей від навчання у школі. По-перше, це відмінність у ступені контролю: здобувачів вищої освіти отримують велику автономію, зростає ступінь самостійності та особистої відповідальності. По-друге, на відміну від школярів, навчання для яких обов'язково, здобувачів вищої освіти, як правило, самі обирають місце та спеціальність для навчання. Це зовсім інша мотивація навчальної діяльності. По-третє, після вступу до закладу вищої освіти відбувається перебудова системи соціальних відносин особистості з оточуючими людьми.

Всі ці завдання висувають високі вимоги до вольової регуляції. Внаслідок чого є підстави вважати, що у студентському віці роль вольової регуляції у життєдіяльності людини зростає і продовжується розвиток вольових якостей особистості. За останні роки були проведено цілу низку досліджень, які демонструють важливість ролі вольової регуляції в процесі навчання [56; 57; 83], підтримці здорового способу життя та раціональної споживчої поведінки [48; 51; 52] та професійної адаптації [42]. Однак питання про зміну та розвиток вольового регулювання у студентському віці залишається недостатньо добре вивченим, на що вказує ряд авторів, що займаються даною проблематикою [3]. Це визначає актуальність дослідження

змін вольової регуляції, що відбуваються у процесі навчання у закладі вищої освіти.

Об'єкт дослідження: розвиток вольового регулювання в індивідуальному розвитку особистості.

Предмет дослідження: зміни вольового регулювання у здобувачів вищої освіти у процесі навчання у закладі вищої освіти.

Мета дослідження: вивчення закономірностей зміни вольового регулювання у здобувачів вищої освіти.

Відповідно до мети поставлені такі **завдання:**

1. дослідити концептуальні підходи до волі та вольових якостей особистості у психології,
2. проаналізувати характеристики вольового регулювання у студентському віці,
3. надати загальна характеристику дослідження структурних взаємозв'язків вольового регулювання здобувачів вищої освіти,
4. проаналізувати структурні взаємозв'язки вольового регулювання здобувачів вищої освіти,
5. описати програму підвищення вольової саморегуляції серед здобувачів вищої освіти
6. описати загальну інформація про динаміку стану вольового регулювання у здобувачів вищої освіти з різними індивідуальними особливостями,
7. розкрити динаміку стану вольового регулювання у здобувачів вищої освіти з різними індивідуальними особливостями.

Методи дослідження. У роботі використаний метод зрізів. У магістерській роботі були використані такі методики: "Формалізована модифікація методики самооцінки Дембо-Рубінштейн" В.А. Іваннікова, Є.В. Ейдмана; «Шкала контролю над процесом під час планування» Ю. Куля (НАКЕМР-90) у адаптації С.А. Шапкіна; тест смисложиттєвих орієнтацій в

адаптації Д.А. Леонтєва; «Питання для виявлення виразності самоконтролю в емоційній сфері, діяльності та поведінці» Г.С. Нікіфорова, В.К. Васильєва та С.В. Фірсова.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у виявленні траєкторій розвитку вольової регуляції особистості здобувачів вищої освіти у процесі навчання у закладі вищої освіти.

Практична значущість результатів. Виявлені закономірності зміни вольового регулювання під час навчання у закладах вищої освіти можуть бути використані для розробки практичних тренінгових програм з розвитку вольового регулювання та формування вольових якостей особистості здобувачів вищої освіти. Дані тренінгові програми є найбільш актуальними для груп здобувачів вищої освіти, що мають менш розвинену вольову регуляцію (що може бути виявлено за результатами застосування низки психодіагностичних методик). Крім цього, результати цього дослідження можуть служити для створення рекомендацій для викладачів та працівників закладів вищої освіти, які можуть покращити продуктивність навчального процесу спільно із застосуванням вищезгаданих тренінгових програм.

Апробація результатів. За матеріалами магістерської опубліковано 2 друковані праці:

«Особливості розвитку вольової регуляції здобувачів вищої освіти»

«Вольові стратегії у дистанційному навчанні»

Структура та обсяг роботи. Магістерська складається із вступу; трьох розділів; висновків по розділах, основних висновків, переліку посилань. Робота містить таблиці.

ВИСНОВКИ

1. У значній кількості психологічних концепцій «волі» особливо наголошується на зв'язку волі та інших психічних процесів: мотивації, емоцій, пам'яті. Варто зазначити, що в теорії контролю за дією поняття вольової регуляції, самоконтролю та саморегуляції розмежовуються недостатньо чітко, багато в чому є синонімічними та номінальними назвами. Залишається не зовсім зрозумілим, із чим пов'язана схильність людей до орієнтації на дію та орієнтації на стан: у результаті одні люди краще реалізують наміри у дії, а інші гірші. Проте теорія контролю над дією продовжує динамічно розвиватися, а розроблений у межах методичний інструментарій перевіряється під час нових досліджень.

2. У ході останніх досліджень було отримано результати, які говорять скоріше на користь відсутності значних змін та розвитку вольового регулювання у студентському віці. Чи не простежується і зв'язок профілю навчання з розвитком певних вольових якостей. У самій структурі вольових якостей виділяються 2 основних чинники: загальна активність особистості та якість виконання діяльності. Проте є позитивний взаємозв'язок між стратегіями вольового регулювання і рівнем свідомості життя, а також між розвиненістю вольового регулювання, самоконтролю та академічною успішністю у здобувачів вищої освіти. Крім того, вольове регулювання має і гендерну специфіку, що чітко проявляється у студентському віці.

3. Дослідження проводилося у Дніпровському гуманітарному університеті серед здобувачів вищої освіти, 1 (n = 100) та 5 (n = 100) курсів у 2021 році.

Методи дослідження

«Формалізована модифікація методики самооцінки (СО) Дембо - Рубінштейн »В. А. Іваннікова, Е. В. Ейдмана, «Шкала контролю за дією під час планування» , «Питання для виявлення виразності самоконтролю в емоційній сфері, діяльності та поведінці» Г. С. Нікіфорова, В. К. Васильєва та

С. В. Фірсова, Тест сенсожиттєвих орієнтацій в адаптації Д. А. Леонтьєва
Тест сенсожиттєвих орієнтацій є адаптованою версією тесту «Мета в житті»
(Purpose-in-Life Test, PIL) Дж. Крамбо та Л. Махоліка.

4. Побудована модель включає 6 факторів. Можна припустити, що вони пов'язані з різними установками і найбільше впливають на самооцінку вольових якостей у здобувачів вищої освіти. Інші три фактори можна припустити пов'язані із загальною енергійністю, самоконтролем та зі смисловою сферою особистості. Ця модель добре узгоджується з результатами проведеного факторного аналізу. Проте кількість латентних факторів та їх зміст потребують уточнення в ході подальших досліджень з цієї теми.

5. Була розроблена програма підвищення вольової саморегуляції була реалізована для здобувачів вищої освіти спеціальностей «психологія», «туризм», «готельне господарство», «право» у 2022 році. Метою програми - підвищення вольової саморегуляції серед здобувачів вищої освіти.

6. Для виявлення динаміки вольової саморегуляції серед здобувачів вищої освіти було проведено дослідження у 2022 року серед здобувачів вищої освіти Дніпровського гуманітарного університету 1,2,3,4 курсів (n=200)

Методи дослідження. Набір методик дослідження був ідентичний набору методик, що використовувалися у дослідженні, описаному у розділі 2. «Формалізована модифікація методики самооцінки (СО) Дембо - Рубінштейн» В. А. Іваннікова, Е. В. Ейдмана, «Шкала контролю за дією під час планування» Ю. Куля (НАКЕМР-90) в адаптації С. А. Шапкіна, Запитальник для виявлення виразності самоконтролю в емоційній сфері, діяльності та поведінці» Г. С. Нікіфорова, В. К. Васильєва та С. В. Фірсова, Тест сенсожиттєвих орієнтацій в адаптації Д. А. Леонтьєва.

7. Незважаючи на спочатку більш високі показники самоконтролю, вольового регулювання та загального рівня свідомості життя здобувачі вищої освіти з ОД-диспозицією практично не покращують їх за час навчання з 1 по

4 курс. Здобувачі вищої освіти ж з ОС-диспозицією, що початково мають нижчі аналогічні показники, за час навчання з 1 по 4 курс в загалом прогресують. Можна припустити, що для успішного навчання у закладі вищої освіти та відповідності навчальним вимогам необхідний певний рівень розвитку вольового регулювання. Здобувачі вищої освіти з ОД-диспозицією, що мають більш продуктивну стратегію вольового регулювання, в меншій ступеня стикаються з необхідністю її розвивати, тоді як здобувачам вищої освіти з ОС-диспозицією це потрібно більшою мірою. Проте однозначно інтерпретувати отримані результати неможливо. Потрібне подальше проведення досліджень на цю тему, щоб краще вивчити закономірності розвитку та зміни вольового регулювання у здобувачів вищої освіти з різними індивідуальними особливостями.